

FAÇADE EXTÉRIEURE - COLLÈGE ARMÉNIEN - VENISE

ԱՐՏՈՒԹՅՈՒՆ - ՄԱՐԿԱՆԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆ - ՎԵՆԵՐԻԱ

ՀԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ
ԵՒ
ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅԱՆ
ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ
ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

7

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES, RA
INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY AND ETHNOGRAPHY

PROCEEDINGS OF THE INSTITUTE
OF ARCHAEOLOGY AND ETHNOGRAPHY
HAIA-7

НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК, РА
ИНСТИТУТ АРХЕОЛОГИИ И ЭТНОГРАФИИ

ТРУДЫ ИНСТИТУТА
АРХЕОЛОГИИ И ЭТНОГРАФИИ
ХАИА-7

ՀՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ՀՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՒ ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ՀԱԽԱ-7

ՀՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ
ԵՒ
ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅԱՆ
ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ
ԱԾԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
7

**Տպագրվում է ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության
ինստիտուտի գիտական խորհրդի որոշմամբ**

**Published by decision of the Scientific Council
of the Institute of Archaeology and Ethnography, NAS of RA**

Խմբագրական խորհուրդ

Գլխավոր խմբագիր՝ Արսեն Բոբոկյան

Գլխավոր խմբագրի տեղակալ՝ Տորք Դալալյան

Խմբագրակազմ՝ Լևոն Աբրահամյան, Պավել Ավետիսյան,
Աստղիկ Բաբաջանյան, Ռուբեն Բադալյան, Միհրան Գալստյան,
Ջուսյոթ Թրափինա, Թեո վան Լինթ, Լորի Խաչատրյան, Ռուբեն Կարապետյան,
Թամար Հայրապետյան, Արսեն Հարությունյան, Սուրեն Հոբոսյան,
Դիանա Միրիջանյան, Ադամ Սմիթ, Պատրիկ Տոնասպետյան, Պիլոեր Քաուփ

Editorial Board

Editor-in-Chief: Arsen Bobokhyan

Vice-Editor-in-Chief: Tork Dalalyan

Editorial Stuff: Levon Abrahamian, Pavel Avetisyan, Astghik Babajanyan, Ruben Badalyan, Peter Cowe, Patrick Donabédian, Mihran Galstyan, Arsen Harutyunyan, Tamar Hayrapetyan, Suren Hobosyan, Ruben Karapetyan, Lori Khatchadourian, Theo van Lint, Diana Mirijanyan, Adam Smith, Giusto Traina

ՀԱԻԱ պարբերականի հերթական՝ 7-րդ հատորն ընդգրկում է ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի, Հայաստանի ազգային պոլիտեխնիկական համալսարանի, Երևանի պետական համալսարանի, Հայոց ազգագրության և ազատագրական պայքարի պատմության ազգային թանգարանի, UCLA համալսարանի Ֆաուլերի թանգարանի (Լոս-Անջելես, Կալիֆորնիա) և Վիլյուսի Երոտական հումանիտար համալսարանի (Լիտվա) հետազոտողների հոդվածներն ու հաղորդումները, որոնց նախնական տարբերակները որպես զեկուցում ներկայացվել են ՀՀ ԿԳՄՄՆ Բարձրագույն կրթության և գիտության կոմիտեի ֆինանսավորմամբ 2023թ. դեկտեմբերի 12-13-ին ՀԱԻ Սիյուտքի ուսումնասիրության բաժնի և Հայոց ազգագրության և ազատագրական պայքարի պատմության ազգային թանգարանի համատեղ կազմակերպած «Էթնոսոցիալական փոփոխությունները հայկական Սիյուտքում» գիտաժողովին: Հատորը եզրափակվում է Սիյուտքում հրատարակվող երկու պարբերականների վերջին համարների ընդարձակ գրախոսություններով և լրատուով:

ISSN 2953-805X

DOI:10.54503/2953-805X

© ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտ, 2025

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ՀՈՂԿԱՃՆԵՐ

I. ՀՀ–ՍՓՅՈՒՌՔ, ՀՀ–ԱՐՏԵՐԿԻՐ. ՓՈԽԿԱՊԵՐ ԵՒ ՓՈԽԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ռուբեն Կարապետյան
Հայաստանի Հանրապետության հետ Սփյուռքի միգրացիոն կապերի մասին 8

Հրաժին Վարդանյան
Մարիամ Հակոբյան
Ինքնության քաղաքականությունը՝ որպես պետություն–սփյուռք գործակցության բաղադրիչ (ՀՀ – Սփյուռք հարաբերությունների պարագան) 21

Հրայր Ճէպէճեան
Մերձատր Արևելքի հայ համայնքներ և ՀՀ յարաբերություններ. արդի միտումներ, մարտահրավերներ և հնարաւորութիւններ 34

Գայանէ Հակոբյան
Նոր միգրանտների սոցիալ-մշակութային կյանքը Սփյուռքում. հայաստանցի հարազատների դիտանկյունը 48

Սոնա Ներսիսյան
Ռուսաստանցի և հնդկաստանցի ներգաղթյալների ինտեգրման փորձառությունը Հայաստանում 59

II. ԱՐԵՒԵԼՅԱՆ ԵՐՐՈՊԱՅԻ ՀԱՅ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐ

Սյունիան Զախարյակիչ
Արևելյան Եւրոպայի հայ համայնքների հիշողության մշակույթը և դրա վրա պատմական քաղաքականության ու ազգային ծրագրերի ազդեցությունը արդի փուլում 72

Սվետլանա Պողոսյան
Վառնայի հայ համայնքի սոցիալ-մշակութային առանձնահատկությունները. իրավիճակ, միտումներ և զարգացումներ 89

Գոռ Մարտիրոսյան
Լեհաստանում հայ ներգաղթյալների տնտեսական գործունեության տեսակները, այդ գործունեության դիվերսիֆիկացիայի և փոփոխության արդյունքները 103

Լուսինե Տանայան
Սյուզաննա Բարսեղյան
Հայերը Չեխիայում. համայնքային կյանքի յուրահատկություններ 113

III. ԱՄՆ ՀԱՅ ՀԱՄԱՅՆՔ

Միհրան Գալստյան
«Հայրենադարձություն» եզրույթը Սփյուռքի արդի գործընթացների համատեքստում. Լոս-Անջելեսի հայ համայնքի օրինակը 126

Վերժինե Սվազյան

Ամերիկահայոց հայապահպանման մակարդակը՝ ըստ բանավոր
մշակույթի գրառված նյութերի 139

IV. ՏԵՍԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐ***Նելլի Խաչատրյան******Մարիամ Հարությունյան***

Կրոնատաժության փոխանցումն ընտանիքում. տեսական խնդիրներ 156

Ռուբեն Օհանջանյան

Սոցիալական հեռավորության չափման՝ Բոգարդուսի սանդղակի
կիրառման յուրահատկությունները 167

Բ. ՉԱՆԱՉԱՆՔ**V. ՀԱՂՈՐԴՈՒՄՆԵՐ*****Կարեն Ասատրյան***

Պոլսահայ կրթական համակարգի վկայագրեր և վիճակացույցներ
(19-րդ դարավերջ – 20-րդ դարասկիզբ) 176

Սալվինե Մարկոսյան

«Հայաստան» շաբաթաթերթի դերը պոլսահայ մշակութային կյանքում 183

VI. ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԵՍ***Կասիա Արմենյան***

Լույսով մնաք. Հայրենիքի և Սփյուռքի տեսականները 188

VII. ԳՐԱԽՈՍԱԿԱՆ***Տորք Դալայան******Լուսինե Հայրիյան******Անահիտ Խեչոյան***

Études arméniennes contemporaines, 2023, №15.

Ֆրանսիայի հայալեզու մամուլը և անդրազգային տարածույթի ստեղծումը 200

Անդրանիկ Տազևսեան

Հայկազեան հայագիտական հանդէսի 43-րդ և 44-րդ հատորներուն չորս գիրքերը 204

VIII. ԼՐԱՏՈՒ***Միզան Բոնպեան***

Հայագիտական ամստոնային խտացեալ դասընթացքին 40-րդ տարին.

Վենետիկի մեջ՝ հայկական աշխարհ 218

ԼՈՒՍԱՆԿԱՐՆԵՐ

221

ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

230

ՀԱՅԳԻՏՈՒԹՅԱՆ
ԵՒ
ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅԱՆ
ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ
ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

7

VII

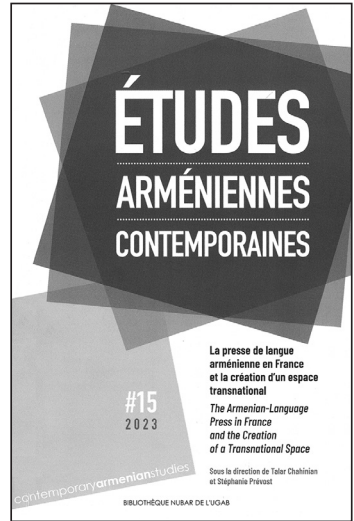
ԳՐԱԽՈՍԱԿԱՆ

Études arméniennes contemporaines, 2023, № 15: La presse de langue arméniennes en France et la création d'un espace transnational / The Armenian-Language Press in France and the Creation of a Transnational Space (sous la direction de Talar Chahinian et Stéphanie Prévost), Bibliothèque Nubar de l'UGAB, Paris, 272 p.

Փարիզի Նուբարյան գրադարանի կողմից 2013-ից ի վեր հրատարակվող «Արդի հայագիտություն» հանդեսի 2023 թ.՝ թեմատիկ ընդհանրությամբ միախմբված համարը (№ 15) ներառում է տարբեր հեղինակների գիտական հոդվածներ, ակնարկներ, հաղորդումներ և հարցազրույցներ, որոնք քննում են Ֆրանսիայի հայկական մամուլի միջոցով ձևավորվող լեզվական, մշակութային և քաղաքական փոխազդեցությունները, ինչը կարևոր ներդրում է սփյուռքահայ մամուլի պատմության, Սփյուռքի ինքնության ձևավորման և լեզվի պահպանության խնդիրների ուսումնասիրության մեջ: Հոդվածագիրները հետազոտական տարբեր դիտանկյուններով են վերլուծում ֆրանսահայ հայալեզու պարբերականների պատմական ուղին, Սփյուռքի կայացման և պահպանման գործընթացում նրանց ունեցած ազդեցությունն ու նշանակությունը: Հատորում ընդգրկված՝ ֆրանսերեն, անգլերեն և հայերեն գրված հրապարակումների մեծ մասը որպես զեկուցում նախապես ներկայացվել է 2019 թ. նոյեմբերի 7-ին Փարիզի Արևելյան լեզուների և քաղաքակրթությունների ազգային ինստիտուտում (INALCO) տեղի ունեցած նույնանուն՝ «**Ֆրանսիայի հայալեզու մամուլը և անդրազգային տարածույթի ստեղծումը**» միջազգային աշխատաժողովում, որի կազմակերպիչը Փարիզի Նուբարյան գրադարանն էր (տնօրեն՝ Բորիս Աճեմյան), Գալուստ Գյուլբենկյան հիմնարկության օժանդակությամբ:

Հատորը բաղկացած է հետևյալ 7 բաժիններից՝ Ներածություն, Ուսումնասիրություններ, Հարցազրույց, Ակնարկներ, Զանազանք, Գրախոսություններ, Ամփոփագրեր: Վերջին բաժնում ընդգրկված են անգլերեն և ֆրանսերեն համառոտ ամփոփումներ յուրաքանչյուր նյութի վերաբերյալ՝ բացառությամբ գրախոսականների: Ներածական մասն իրենից ներկայացնում է հատորի խմբագիրներ Դավար Շահինյանի (Կալիֆոռնիայի համալսարան, Իրվին - UCI) և Ստեֆանի Պրևոստի (Փարիզի Սիտե համալսարան / Ֆրանսիայի համալսարանական ինստիտուտ) համատեղ ներածական հոդվածը, որով բացվում է EAC սույն համարը: Այս ներածություն-հոդվածը ներկայացված է երկու լեզվով՝ անգլերեն և ֆրանսերեն:

Զույգ խմբագիր-հեղինակները «**Անդրազգային ինքնությունները՝ տպագիր. Ֆրանսիայի հայալեզու մամուլը համաշխարհային հեռանկարում**» ներածական հոդվածում ֆրանսահայ մամուլը ներկայացնում են իբրև համազգային նշանակություն ունեցող երևույթ: Հոդվածագիրները մատնանշում են 1855-ից Ֆրանսիայում հրապարակված ավելի քան 200 հայերեն պարբերականներ՝ առանձնացնելով հատկապես «Յառաջ» թերթը (1925–2009), որն, ըստ հոդվածի հեղինակների, տևական և ազդեցիկ տպագիր հարթակ է ծառայել Սփյուռքում համազգային ինքնության ձևավորման գործում: Ներկայացվում է ֆրանսահայ

մամուլի կենսունակ պատմությունը՝ Հայոց Ցեղասպանությունից առաջ և հետո, սկսած «Արևելք», «Արմենիա» և «Անահիտ» պարբերականներից մինչև «Յառաջ» օրաթերթին ու «Նոր Յառաջ»-ը, որոնք, ըստ հոդվածագիրների, միասնական հարթակ են ստեղծում՝ արտացոլելու համար ֆրանսահայ համայնքի մշակույթը, հանրային խնդիրներն ու մտահոգությունները, գրական հետաքրքրություններն ու քաղաքական բանավեճերը՝ հետևելով նաև համայնքի և ընդունող պետության երկխոսությանը: Իր երկարամյա պատմության ընթացքում Ֆրանսիայի հայալեզու մամուլը խթանել է նաև Ֆրանսիայի և ողջ «հայ աշխարհի» երկխոսությունը: Հատկանշական է, որ Ֆաթիհ Աբրնի «Սպի» (2014) ֆիլմի քննությամբ հոդվածագիրները ներկայացնում են Ցեղասպանություն վերապրածների կյանքում՝ հատկապես կորած հարազատներին վերագտնելու և Սփյուռքի ձևավորման մեջ հայալեզու մամուլի կարևորությունը, քանզի պատմական հենց այդ ծանր շրջափուլն է եղել հայալեզու մամուլի կայացման մեկնակետն ու աշխարհասփյուռ հայերի կապող օղակը:

«Ուսումնասիրություններ» բաժնում ընդգրկված է 4 հոդված: Ամերիկահայ-պոլսահայ պատմաբան Լեոնա Էքմեքչիօղլուի (Մասաչուսեթսի տեխնոլոգիական ինստիտուտ, Բոստոն - MIT)՝ Ֆրանսահայ կանանց միության (FAWU) գործունեությանն անդրադարձող **«Կոմունիստ հայ կանանց պատմությունը. Հայ կինը ետպատերազմյան Ֆրանսիայում և ֆեմինիստական հայրենադարձությունը դեպի Խորհրդային Հայաստան (1947-1949)»** անգլերեն հոդվածը ներկայացնում է Երկրորդ Աշխարհամարտի ժամանակ և դրան հաջորդած տարիներին Ֆրանսիայում ձևավորված խորհրդամետ, հակաֆաշիստական և ֆեմինիստական հայ կանանց շարժման մանրակրկիտ պատմական և գաղափարախոսական վերլուծությունը: Հատուկ շեշտվում է, որ հայրենադարձության քարոզչությունը «Հայ կինը» հանդեսում ուներ ընդգծված գենդերային ուղղվածություն՝ կանանց ներկայացնելով որպես հայ ինքնության պահպանման հիմնական երաշխավորներ, որոնց առաքելությունն էր՝ ընտանիքը մղել Հայրենիք վերադառնալու որոշմանը: Հոդվածը համակողմանիորեն նկարագրում է նաև կազմակերպության հանրային հիմքը՝ ընդգծելով, որ ՖԿՄ-ն իր անդամակազմով հիմնականում բաղկացած էր բանվոր դասի կանանցից, որոնք Ֆրանսիա էին ներգաղթել Հայոց Ցեղասպանությունից հետո, և նրանց հիմնական աշխատանքը՝ ձեռագործությունն ու տեքստիլ ոլորտն էր: Հոդվածը ցույց է տալիս նաև կազմակերպության ներսում առկա սոցիալական ու սերնդային բազմազանությունը: Ըստ փաստական հիմքերի՝ կարելի է ասել, որ «Հայ կին»-ը սփյուռքահայ կանանց յուրահատուկ հարթակ էր, միաժամանակ՝ կարևոր աղբյուր ետպատերազմյան կոմունիստական և ֆեմինիստական հայ ինքնության ուսումնասիրման համար:

Լիոնի Բարձրագույն նորմալ դպրոցի (ENS) ասպիրանտ Սոֆի-Ջոէ Թուլայյանի ֆրանսերեն հոդվածը՝ **«Հայ Պայքար. հայ բողոքավոր պարբերականը 1968-ի մայիսի հետքերով»**, նվիրված է 1970-ականների վերջին Ֆրանսիայում հրատարակվող «Հայ պայքար» պարբերականին, որի դիախրոնիկ (տարածամանակյա) ընթերցումը թույլ է տալիս հոդվածագրին՝ դիտարկել այն իբրև հայոց ազատագրական շարժման պարբերականացում:

Ժանին Պետրոյանի (Փարիզ) **«Շավարշ Նարդունի և Հայ բուժ. Փարիզի հայոց բժշկական հանդես (1934-1967)»** ֆրանսերեն հոդվածը նվիրված է Շավարշ Այվազյանի (Շավարշ Նարդունու) հիմնադրած «Հայ բուժ» պարբերականին, որը ներկայացվում է որպես 1934-1967 թթ. սփյուռքահայ իրականության արտացոլում: Հոդվածագիրն ընդգծում է, որ հանդեսը ստեղծվել էր ոչ թե որպես զուտ առողջապահական տեղեկատվություն տարածող պարբերական, այլ ավելի լայն՝ որպես գիտելիքների տարածման, համայնքի կազմակերպման, հիշողության պահպանման և լեզվամշակութային ինքնության ձևավորման գործիք: Հեղինակը, մասնավորապես, կարևորում է Նարդունու դերը որպես խմբագիր և գաղափարական առաջնորդ, ով կարևոր ներդրում ունի Սփյուռքում առողջապահական մշակույթ ձևավորելու գործում: Այսպիսով, «Հայ Բուժ»-ը դիտարկվում է թե՛ որպես առողջապահական

խորհրդատվություն ապահովող պարբերական, թե՛ համայնքի ինքնակազմակերպման հարթակ:

Պատմաբան Վահե Թաշճյանը («Հուշամատյան», Բեռլին) «**ՀՕԿ հանդեսը Հայաստանում և Սփյուռքում նոր սոցիալիստական դարաշրջանի համար**» ֆրանսերեն հոդվածով բացահայտում է պարբերականի պատմական ֆենոմեն լինելու հանգամանքը՝ մարքսիստական քարոզչությունը զուգակցելով լեզվամշակութային պայքարին: Ամիջականորեն կապված լինելով ՀԽՍՀ իշխանությունների հետ՝ հանդեսը Սփյուռքում տարածում էր նրանց գաղափարախոսությունը: Ուսումնասիրությունն առանձնանում է թե՛ լեզվաբանական խնդրությամբ, թե՛ պատմագիտական մեկնաբանությամբ:

Ֆրանսահայ անվանի գրող Գրիգոր Պըլտյանը՝ ֆրանսերեն լեզվով «**Լեզվական հնարամտություն և նորաբանություններ. սփյուռքահայ մամուլն իբրև դիմադրության հարթակ**» հարցազրույցում (վարդներ՝ Դալար Շահինյան, Ստեֆանի Պրևոստ, Բորիս Աճեմյան) վերլուծում է հայ մամուլի լեզվական շերտերը՝ նորաբանությունների ու գրական լեզվի հարստացման տեսանկյունից՝ շեշտելով սփյուռքահայ մամուլի ոչ միայն լրատվական, այլև լեզվի և մշակույթի պահպանության գործառույթները՝ դիտարկելով այն իբրև սփյուռքահայերի ինքնության և ետ-ցեղասպանական մշակույթի պահպանության տիրույթ:

Լեզվաբան և բանագետ Տորք Դալայանը (ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ / ԼԻ) «**Արևմտահայերենի կանոնարկման և զարգացման հարցերը «Յառաջ»-ի էջերում մեջ**» ակնարկում, որ ներկայացված է արևմտահայերեն և ֆրանսերեն տարբերակներով (ֆրանսերեն թարգմանությունը՝ Բորիս Աճեմյան), դիտարկում է Արևմտյան Երոպայի ամենաինչև հայալեզու տալագիր օրաթերթի՝ «Յառաջ»-ի դերը մայրենիի կանոնակարգման և զարգացման, ինչպես նաև հայապահպանության գործում: Հոդվածի հետազոտական հայացքն ուղղված է «Յառաջ»-ի «երկու գաղափարախոսական հսկաների»՝ Շավարշ Միսաքյանի և Շավարշ Նարդունու գործունեությանը: 1915-ի Ցեղասպանությունից հետո երոպահայության կենտրոն դարձած Ֆրանսիայում հայ մամուլը տարիներ ի վեր առաջատար դեր է խաղացել Երոպայում բնակություն հաստատած հայերի համար, որոնք ավանդաբար՝ իբրև պաշտոնական լեզու են ընդունել արևմտահայերենը, ուստի «Յառաջ»-ը տասնամյակներ շարունակ եղել է արևմտահայերենի և արևմտահայ ինքնության պահպանման խորհրդանիշ: Անդրադառնալով Ցեղասպանությունից հետո Ֆրանսիայում ձևավորված խոշոր հայ համայնքի և Ֆրանսիայի մերձավորարևելյան քաղաքականությանն ու Արևելքի քրիստոնյաների պաշտպանի ու հովանավորի դիրքորոշմանը՝ հոդվածագիրը փաստում է ֆրանսահայերի հիմնած հաստատությունների և, մասնավորապես, մամուլի առաջատար դիրքը ողջ Երոպայում: Այդ պարբերականների շարքում Տ. Դալայանն առանձնացնում է «Յառաջ»-ի գրեթե մեկդարյա գործունեությունը, որի շնորհիվ օրաթերթը դարձել է արևմտահայերեն գրական տարբերակի պահպանման և զարգացման, ինչպես նաև սփյուռքահայ ինքնության խորհրդանիշ:

Լիոն-2 համալսարանի ասպիրանտ Ռոման Լազադիկի ֆրանսերեն հրապարակումը՝ «**Ֆրանսիայում ապրիլի 24-ի արարողությունը. հայոց ոգեկոչման ծեսը՝ ինքնության կրոնական արտահայտության և հանրապետական խորհրդաբանության միջև**», նվիրված է Ֆրանսիայի հայաշատ քաղաքներում՝ Փարիզ, Լիոն, Մարսել և Վալանս, Հայոց Ցեղասպանության ոգեկոչման նկարագրությանը: Ըստ հեղինակի՝ ոգեկոչման միջոցառումները արմատավորված գործընթացի, ավանդույթի են վերածվել, որոնք կրոնական ծեսը հարմարեցնում են աշխարհիկ արժեքներին: Կրոնական ծեսի աշխարհիկացումը մասամբ ծառայում է կրոնական ավանդույթի պահպանմանը. համադրվելով Ցեղասպանության գոհերի ոգեկոչման հետ՝ այն վերածվում է հայ համայնքի ինքնության նոր առանցքի:

«**Գրախոսություններ**» բաժնում ընդգրկված են անգլերեն գրված 4 հրապարակումներ, որոնք անդրադառնում են 2019-2021 թթ. լույս տեսած գրքերի:

Վահագն Ավետյանի (Ուփսալա) գրախոսությունը Յոախիմ Սավելսբերգի «**Իմանալ**

Ցեղասպանության մասին. հայերի տառապանքը և իմացաբանական պայքարը» անգլերեն աշխատության (Կալիֆորնիայի համալսարան, 2021, 264 էջ) վերաբերյալ մեկնաբանում է Սավելսբերգի կիրառած գիտելիքի սոցիոլոգիայի մեթոդաբանական շրջանակը՝ ընդգծելով «գիտելիքաբանական շղթայի», «միջնորդավորված հիշողության» և «իմացաբանական պայքարի» հասկացությունների գործնական կիրառումը՝ կապված Հայոց Ցեղասպանության պատմության և ընկալման հետ:

Քելլի Հաննալին (Միչիգանի համալսարան) վերլուծում է Նազան Մաքսուդյանի **«Օսմանյան երեխաներն ու երիտասարդությունը Առաջին Աշխարհամարտի տարիներին»** անգլերեն մենագրությունը (Սիրակուզայի համալսարան, 2019, XV+210 էջ)՝ արժևորելով այն որպես կարևոր պատմական շեշտադրվածություն ունեցող աշխատանք, որ վերլուծատարածում է պատերազմի և ցեղասպանության պատմագրությունը՝ երեխաների ու երիտասարդների տեսանկյունից:

Վարազ Գեթսեմանյանի (Բեյրութի ամերիկյան համալսարան) գրախոսությունը Ռիչարդ Անթառամյանի **«Հավատքի միջնորդներ, կայսրության միջնորդներ. հայերը և բարեփոխումների քաղաքականությունը Օսմանյան կայսրությունում»** անգլերեն մենագրության (Սթենֆորդի համալսարան, 2020, 220 էջ) վերաբերյալ ամփոփում է ոչ միայն գրքի հիմնական թեզերը, այլև կառուցողական մեկնաբանությամբ և հարցադրումների ձևակերպմամբ նշում թե՛ աշխատության արժանիքները, թե՛ որոշ բացթողումներ: Հեղինակը մանրամասնորեն նկարագրում է Ռ.Անթառամյանի տեսական մոտեցումները՝ կապված «հորիզոնական» իշխանական հարաբերությունների ու ցանցայնացված կառավարման մոդելների հետ:

Այա Դարբինյանի (Բրուքլեյլի համայնքային քոլեջ, ԱՄՆ) գրախոսությունը Ստեփան Բադալյան Ռիգի **«Ռուսաստանի խճճված գրկախառնումը. ցարական կայսրությունը և հայերը»** աշխատության (Քոբնեյի համալսարան, 2020, 328 էջ) վերաբերյալ ներկայացնում է դրա կառուցվածքային, բովանդակային և մեթոդաբանական առանձնահատուկությունները: Ըստ գրախոսի՝ աշխատությունը ցույց է տալիս ռուս-հայկական հարաբերությունների բարդությունը 19-րդ դ. և 20-րդ դարասկզբին՝ ուսումնասիրելով ցարական *խնայքի/իզմի* ռազմավարությունները:

Այսպիսով, կարելի է միանգամայն հաջողված համարել թեմատիկ որոշակի ընդգրկմամբ կազմված՝ «Արդի հայագիտություն» հանդեսի հերթական համարը (գլխավոր խմբագիրներ՝ Բորիս Աճեմյան, Վազգեն Դավիթյան, տնօրեն՝ Ռեյմոն-Հարություն Գևորգյան): Այն ներկայացնում է Սփյուռքի, մասնավորապես՝ Ֆրանսահայ համայնքի մշակութային, լեզվական և քաղաքական կյանքին առնչվող հարցերի համակողմանի և բազմաշերտ քննություն՝ հայալեզու մամուլի զարգացման, ինքնության ձևավորման ու պահպանման, ինչպես և պատմական հիշողության բյուրեղացման համատեքստում: Համարը կարևոր ներդրում է սփյուռքագիտության, հայ մամուլի պատմության, ցեղասպանագիտության, լեզվական ինքնության պահպանման ոլորտներում:

Տորք Դալայյան, ք.գ.թ.

Լուսինե Հայրիյան, ք.գ.թ.

Անահիտ Խեչոյան

ՀԱԻ

ՅԵՂԻՆԱԿՆԵՐ

Ասատրյան Կարեն Սաշայի

Հայոց ազգագրության և ազատագրական պայքարի պատմության ազգային թանգարանի կրտսեր գիտաշխատող
sardarapat01.22@gmail.com

Արմենյան Գասսիա

Կալիֆորնիայի համալսարանի (UCLA) Ֆաուլերի թանգարանի համադրողական և հետազոտական օգնական, Լոս-Անջելես, ԱՄՆ
gassiaarmenian@gmail.com

Բարսեղյան Սյուզաննա Սոսի

պատմական գիտությունների թեկնածու
 ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի
 Սփյուռքի ուսումնասիրության բաժնի ավագ գիտաշխատող
syuzanna.barseghyan@gmail.com

Գալստյան Միհրան Վարդգեսի

պատմական գիտությունների դոկտոր
 ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Սոցիալական գործընթացների և ինստիտուտների մարդաբանության բաժնի վարիչ / ԵՊՀ Մշակութաբանության ամբիոնի դոցենտ
akoonk@yahoo.com

Ջախարկեիչ Ստեփան Արթուրի

պատմական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ
 Եւրոպական հումանիտար համալսարան, Վիլնյուս, Լիտվա
stepan.zakharkevich@ehu.lt

Խաչատրյան Նելլի Ռաֆիկի

պատմական գիտությունների թեկնածու
 ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի
 Սփյուռքի ուսումնասիրության բաժնի գիտաշխատող
nelli.khachaturyan02@gmail.com

Կարապետյան Ռուբեն Սուրենի

պատմական գիտությունների դոկտոր
 ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի
 Սփյուռքի ուսումնասիրության բաժնի վարիչ
karapetyan.ruben.s@gmail.com

Հակոբյան Գայանե Լևոնի

պատմական գիտությունների թեկնածու
 ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Սոցիալական գործընթացների և ինստիտուտների մարդաբանության բաժնի գիտաշխատող
gayik20@gmail.com

Հակոբյան Մարիամ Միշայի

ԵՊՀ Պատմության ֆակուլտետի ասպիրանտ
mariam-hakobyan-1010@mail.ru

Հարությունյան Մարիամ Բագրատի

ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի
 Սփյուռքի ուսումնասիրության բաժնի ավագ լաբորանտ
mariamharutyunian96@gmail.com

Ճեպեճեան Հրայր Վահէի

աստուածաբանության դոկտոր

Արաբական ծոցի Աստուածաշունչի ընկերության ընդհանուր քարտուղար, Քուվեյթ
hrayr.jebejian@gmail.com

Մարկոսյան Սալվինէ Հակոբի

ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի

Սփյուռքի ուսումնասիրության բաժնի կրտսեր գիտաշխատող

salvi.markosyan@gmail.com

Մարտիրոսյան Գոռ Մովսէսի

սոցիալական գիտությունների թեկնածու

Հայաստանի ազգային պոլիտեխնիկական համալսարանի

Աշխատաշուկայի ուսումնասիրման և մասնագիտական կարիերայի կենտրոնի տնօրէն
gormartiros@gmail.com

Ներսիսյան Սոնա Արայիկի

պատմական գիտությունների թեկնածու

ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի

Սփյուռքի ուսումնասիրության բաժնի ավագ գիտաշխատող

sona.nersisyan2006@gmail.com

Պողոսյան Սվետլանա Հայկի

պատմական գիտությունների թեկնածու

Հայոց ազգագրության և ազատագրական պայքարի պատմության ազգային

թանգարանի փոխտնօրէն / ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի

Մշակութային մարդաբանության բաժնի ավագ գիտաշխատող

poghosyansvetlana26@aspu.am

Սվազլյան Վերժինէ Գառնիկի

բանասիրական գիտությունների դոկտոր

ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի

Բանագիտության բաժնի առաջատար գիտաշխատող,

ՀՀ Գիտության վաստակավոր գործիչ

vsvaz333@yahoo.com

Վարդանյան Հրաժին Վարդանի

պատմական գիտությունների թեկնածու

ԵՊՀ Պատմության ֆակուլտետի ասիստենտ

vardanyan.h@ysu.am

Տանաջյան Լուսինէ Ասատուրի

պատմական գիտությունների թեկնածու

ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի

Սփյուռքի ուսումնասիրության բաժնի ավագ գիտաշխատող

lusine.tanajyan@gmail.com

Օհանջանյան Ռուբեն Սամվելի

պատմական գիտությունների թեկնածու

ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Սոցիալական

գործընթացների և ինստիտուտների մարդաբանության բաժնի գիտաշխատող

r.ohanjanyan@mail.ru

CONTENTS

A. RESEARCH PAPERS

I. RA - DIASPORA, RA - ABROAD: MUTUAL CONNECTIONS AND INTERACTIONS

Ruben Karapetyan

On the Migration Ties between the Diaspora and the Republic of Armenia 8

Hratsin Vardanyan

Mariam Hakobyan

The Policy of Identity as a Component of State–Diaspora Cooperation
(the Case of RA–Diaspora Relations) 21

Hrair Jebejian

Relations between the Armenian Communities in the Near East
and the Republic of Armenia: Current Trends, Challenges and Opportunities 34

Gayane Hakobyan

Social-Cultural Life of New Migrants in the Diaspora:
the Viewpoint of Relatives in Armenia 48

Sona Nersisyan

Experience of Integration of Russian and Indian Immigrants in Armenia 59

II. ARMENIAN COMMUNITIES OF EASTERN EUROPE

Stepan Zakharkevich

Culture of Memory of Armenian Communities in Eastern Europe and the Influence
of Historical Policies and National Projects at the Present Stage 72

Svetlana Poghosyan

Sociocultural Features of the Armenian Community of Varna:
Situation, Trends and Developments 89

Gor Martirosyan

Types of Entrepreneurship of Armenian Immigrants in Poland,
Results of the Diversification and Change of Their Activity 103

Lusine Tanajyan

Suzanna Barseghyan

Armenians in Czech Republic: Peculiarities of Community Life 113

III. ARMENIAN COMMUNITY OF THE USA

Mihran Galstyan

The Term "Repatriation" in the Context of Modern Processes of Diaspora:
the Case Study of the Armenian Community of Los Angeles 126

Verjine Svazlian

The Level of Preserving Armenianness among the Armenian-Americans
according to the Inscribed Materials of the Oral Tradition 139

IV. THEORETICAL ISSUES

Nelli Khachaturian

Mariam Harutyunyan

Religious Transmission in the Family: Theoretical Approach 156

Ruben Ohanjanyan

Features of the Application of the Bogardus Social Distance Measurement Scale 167

B. VARIA

V. REPORTS

Karen Asatryan

Certificates of the Educational System of the Armenians of Constantinople
(Late 19th – Early 20th Centuries) 176

Salvine Markosyan

The Role of Weekly Newsletter “Hayastan” in the Cultural Life
of Armenians in Constantinople 183

VI. EXHIBITION

Gassia Armenian

Remain in Light: Visions of Homeland and Diaspora 188

VII. REVIEWS

Tork Dalalyan

Lusine Hayriyan

Anahit Khechoyan

Études arméniennes contemporaines, 2023, N° 15 :

La presse de langue arméniennes en France et la création d’un espace transnational 200

Antranik Dakessian

Haigazian Armenological Review: Four Books of the 43th and 44th Volumes 204

VIII. EVENTS

Suzan Pirnalyan

The 40th Year of Summer Intensive Course of Armenian Language and Culture:
an Armenian World in Venice 218

PHOTOS 221

INFORMATION ABOUT AUTHORS 230

СОДЕРЖАНИЕ

А. ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЕ СТАТЬИ

I. РА–ДИАСПОРА, РА–ЗАГРАНИЦА: ВЗАИМНЫЕ СВЯЗИ И ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ

Рубен Карапетян

О миграционных связях Диаспоры с Республикой Армения 8

Грацин Варданян

Мариам Акопян

Политика идентичности как составляющая сотрудничества государства с диаспорой 21

Грайр Джебеджян

Отношения между армянскими общинами Ближнего Востока и Республикой Армения: современные тенденции, вызовы и возможности 34

Гаяне Акопян

Социально-культурная жизнь новых мигрантов в Диаспоре: точка зрения родственников в Армении 48

Сона Нерсисян

Опыт интеграции российских и индийских иммигрантов в Армении 59

II. АРМЯНСКИЕ ОБЩИНЫ ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ

Степан Захаркевич

Культура памяти армянских общин Восточной Европы и влияние на нее исторической политики и национальных проектов в современном этапе 72

Светлана Погосян

Социально-культурные особенности армянской общины Варны: ситуация, тенденции и развития 89

Гор Мартиросян

Виды экономической деятельности армянских иммигрантов в Польше, результаты диверсификации и изменения этих видов деятельности 103

Лусине Танаджян

Сюзанна Барсегян

Армяне в Чешской Республике: особенности общинной жизни 113

III. АРМЯНСКАЯ ОБЩИНА США

Мигран Галстян

Термин «репатриация» в контексте современных процессов Диаспоры: пример армянской общины Лос-Анджелеса 126

Вержине Свазлян

Уровень сохранения армянства у американских армян по материалам устной культуры 139

IV. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ

Нелли Хачатурян

Мариам Арутюнян

Трансмиссия религиозности в семье: теоретические проблемы 156

Рубен Оганджанян

Особенности применения шкалы Богардуса, измеряющей социальную дистанцию 167

Б. VARIA

V. СООБЩЕНИЯ

Карен Асатрян

Аттестаты системы образования константинопольских армян
(конец 19-го – начало 20-го вв.) 176

Салвине Маркосян

Роль газеты «Айастан» в культурной жизни армян Константинополя 183

VI. ВЫСТАВКА

Кассия Арменян

Да пребудет с вами свет: видения родины и диаспоры 188

VII. РЕЦЕНЗИИ

Торк Далалян

Лусине Айриян

Анаит Хечоян

Études arméniennes contemporaines, 2023, № 15 : Армяноязычная пресса
во Франции и создание транснационального пространства 200

Андраник Дакесян

Haigazian Armenological Review: Четыре книги 43-го и 44-го томов 204

VIII. СОБЫТИЯ

Сюзан Пырналян

40 лет интенсивного летнего курса армянского языка и культуры:
армянский мир в Венеции 218

ФОТОГРАФИИ

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ 221

230

ՀԱՊԻՏՈՒԹՅԱՆ
ԵՒ
ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅԱՆ
ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ
ԱԾԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
7

անգլերենի խմբագիրներ՝ Լուսինե Տանաջյան
Անահիտ Խեչոյան
ռուսերենի խմբագիր՝ Նելլի Խաչատուրյան
տեխնիկական խմբագիրներ՝ Լուսինե Տանաջյան
Սյուզաննա Բարսեղյան
Սալվինե Մարկոսյան
ձևավորող և էջադրող՝ Արթուր Հարությունյան

Շապիկի վրա՝

Մուրադ-Ռաֆայելյան վարժարանի (Վենետիկ) պատկերով բացիկ՝
Քարոլ Մարք-Բուարե Գաֆտանճյանի ընտանեկան արխիվից (Ֆրանսիա):

